

Pregledni znanstveni članek (1.02)
 BV 72 (2012) 2, 235—248
 UDK: 27-46-55
 Besedilo prejeto: 09/2011; sprejeto: 12/2011

Peter Kvaternik

Celovita pastoralna zahteva celovite osebnosti Obrtniki in polizdelki

Povzetek: Dogodek iz komunističnega obdobja daje iztočnico za vprašanje, ali smo duhovniki pri svojem delu zgolj nekakšni obrtniki in verniki samo nekakšni polizdelki. Za obrtnika bi lahko označili duhovnika, ki dela vse po predpisih, vendar brez duha, brez občutka za ljudi in za sodobni čas, čeprav se ta čas naglo spreminja. Posebno se to kaže v duhovnikovem vrednotenju laikov in v stopnji zaupanja, ki ga ima do njih. Laiki so polizdelki, če so o veri slabo poučeni, če nimajo osebne vere in če se še niso svobodno odločili za Jezusa in za temu primerno evangeljsko življenje. V zadnjem času so precej glasni duhovniki (mlajši in starejši), ki jih ob vsakem najmanjšem odklonu od predpisov v knjigah ali od ustaljene tradicije zelo skrbita pravovernost in skladnost z dokumenti, malo ali nič pa zahteva nove evangelizacije po »novih izrazih«. V zadnjih letih smo pričali krepitvi števila tistih duhovnikov, ki so, kar zadeva pastoralno obrnjenost predvsem v preteklosti. To sproža tako imenovani temeljni pastoralni konflikt, ki se izraža pogosto ob presoji, kdo je vreden prejeti neki zakrament in kdo ne. Da ne bi verniki ostali na ravni nekakšnih polizdelkov, jim je treba zaupati posamezne naloge in jih vzgajati k odgovornosti.

Ključne besede: duhovniki, laiki, koncil, pastoralna, občestvo, zakramenti

Abstract: **Integral Pastoral Work Needs Integral Personalities. Technicians and Semi-Finished Products**

An occurrence from the Communist times gives the cue to ask the question whether the priests in their work are just some kind of technicians and the faithful some kind of semi-finished products. The expression »technician« could be used for a priest, who does everything by the book, yet without the spirit and without a feeling for the people and the fast-changing times. This is especially shown in the priest's judgement of lay people and in the degree of his trust in them. Lay people are semi-finished products if they are poorly informed, if they do not have personal faith and have not yet freely decided to follow Jesus Christ and to live a life in accordance with the Gospel. Lately, several priests (younger and older ones) have been rather loud, who at any deviation from the regulations in the books or from the established tradition are deeply worried about orthodoxy and conformity with the documents, but rather unconcerned about the new evangelisation requiring »new expressions«. In the recent years the number of priests has grown, who in their pastoral work look

primarily back into the past. Thereby the so-called basic pastoral conflict is created. This often comes to light when judging who is worth to receive a certain sacrament and who is not. In order that the faithful may not remain at the stage of some kind of semi-fabricated products, they should be entrusted with certain tasks and educated for responsibility.

Key words: priests, lay people, Second Vatican Council, pastoral work, community, sacraments

Od vas je Gospodova beseda odjeknila. (1 Tes 1,8)

O frančiškanskem patru Romanu Tomincu,¹ nekdanjem profesorju na Teološki fakulteti v Ljubljani, vedo zlasti njegovi bližnji povedati veliko zanimivih zgodb in izrekov. Zbrani skupaj bi bili lahko zelo primerno in pogosto zelo duhovito izhodišče za mnoga pastoralna in druga razmišljanja.²

Nedavno tega so Romanovi sobratje duhovniki ponovno pripovedovali o znamenem dogodku iz časa komunizma. Takrat je tako imenovana »ljudska oblast« vsako leto okrog novega leta povabila na krajši slavnostni sprejem škofe in duhovnike, ki jih je po drugi strani v tajnih dokumentih označevala za »notranjega sovražnika št. 1«. Republiška komisija za verska vprašanja je povabila v vladne prostore vse slovenske škofe, pozneje tudi predstavnike drugih ver, na poseben sprejem, občinski funkcionarji pa na svojo občino vse župnike in druge v pastoralno vključene duhovnike na področju njihove občine. Seveda ne enih ne drugih niso vabili iz kakega gostoljubja, še manj iz hvaležnosti ali da bi jim delili odlikovanja, ampak da bi jim vsaj enkrat na leto malo »oprali možgane«. Tako so razlagali, kako lepo je pravzaprav živeti v socializmu (pojma »komunizem« za označevanje povojnega obdobja so se komunisti radi povsem izognili!), kaj vse je »naši socialistični družbi« že uspelo narediti in kaj še bo, vse samo za blagor ljudi, pa seveda tudi, kako je za Cerkev v samoupravni družbi pravzaprav lepo poskrbljeno ipd.! Nato je na sprejemu škofov običajno sledilo slikanje oblastnikov s škofi, da so lahko časopisi naslednji dan priobčili v kakem kotu časopisa sliko in novičko (z bolj ali manj obširnimi komentarjem, seveda glede na trenutne politične potrebe), vse pa pospremili s stalno ponavljajočo se »mantro«, češ da so »odnosi z verskimi skupnostmi v naši samoupravni socialistični družbi odlično urejeni«.

¹ O p. Romanu je mogoče več prebrati v knjigi p. Silvina Marijana Krajncja OFM: *Brata p. Angelik in p. Roman Tominec – glasnika pravičnosti in dobrote* (Ljubljana: Brat Frančišek, 2011).

² Pri tem imamo v mislih predvsem pastoralnega teologa Reinholda Bärena, ki za izhodišče svojih razmišljanj navadno vzame spomine na mladost, na nekdanja doživetja in izkustva (Reinhold Bärenz. *Wann essen die Jünger? Die Kunst einer gelassenen Seelsorge*. Freiburg: Herder, 2008).

1. Res kot obrtniki?

Navadno so proti koncu sprejema lahko tudi gostje povedali kako besedo. Seveda so oblastniki pričakovali, da bo izrečenega kaj pohvalnega o občinski ali republiški politiki. Temu je namreč sledila skromna pogostitev, zato se v tem trenutku ni spodobilo reči nič kritičnega. Na republiškem sprejemu je redno nekaj protokolarnih besed povedal ljubljanski nadškof, na občini pa dekan ali prodekan. Treba je priznati, da je bil skoraj v vsaki dekaniji kak duhovnik (član CMD ali pa tudi ne), ki bi se iz Bog ve katerega razloga rad prikupil oblasti, zato je rad izkoristil priložnost, da tam navzočim oblastnikom s svojim slavnim govorom »malo pokadi«. Pravzaprav je na tihem to prav prišlo vsem navzočim.

Ti sprejemi so se dogajali torej okrog novega leta. Neko leto so ljubljanski duhovniki le nekaj dni pred takšnim sprejemom na dom prejeli položnice za plačilo davka od »svoje dejavnosti« v preteklem letu. Ker duhovniški status v uradnih dokumentih ni bil posebej definiran in duhovniški poklic nikjer pravno opredeljen, so na položnice preprosto napisali, da je to davek na »obratno dejavnost«. To pa je nekoliko aristokratskega p. Romana močno razjezilo, saj se je počutil razvrednotenega. Njemu zelo ljuba, tako rekoč sveta pastoralna dejavnost je bila ponižana na raven obrtnikovega dela. Seveda si je treba vsaj približno predstavljati, kaj so bili obrtniki v tistem času. V »samoupravnem socializmu«, v katerem je bil »najvišja vrednota« delavec, proletarec, pa je beseda »obrniki« dišala tudi po kapitalizmu in je zato imela še posebno poniževalen prizvok! P. Roman je izkoristil priložnost in se tik pred koncem srečanja javil k besedi. Gostiteljem, občinskim funkcionarjem, večinoma članom komunistične partije (ki so se seveda delali, kakor da o položnicah nič ne vedo), je povedal, da so duhovniki prejeli položnice z navedenimi zneski za plačilo davka; na njih piše, da to plačujejo kot obrtniki. Potem je malo povzdignil glas in rekel: »No, če smo mi, glede na to, kar ste napisali na položnicah, po vašem mnenju obrtniki, potem ste vi za nas le polizdelki, ker ste vsi krščeni, vendar po veri ne živite in v cerkev ne prihajate!«

Ko od tistih časov dalje duhovniki na svojih srečanjih obujajo spomine na preteklost, si pogosto pripovedujejo tudi o tem dogodku. Vedno znova zveni zelo zabavno in duhovito. Ob enem takšnih obujanj spominov pa me je prvič nenadno obšla zanimiva misel, da je p. Roman morda nehote izrekel zelo pomembno sodbo ne samo o tedanjih zaposlenih na občini (torej o tedanjih krščanskih laikih), ampak tudi o duhovnikih. »Kaj pa, če dejansko res delamo kot obrtniki?³ Kaj pa, če ob našem delovanju naši laiki ne morejo postati drugega kakor le polizdelki?«® To vprašanje me od takrat dalje ves čas spremlja. Vedno bolj sem prepričan, da so ta vprašanja za Cerkev v tem zanjo tako zelo zahtevnem času vredna res temeljitega razmisleka. Morda celo kakih duhovnih vaj ali duhovne obnove.

³ V zvezi s pojmom *obrniki* najdemo v Wikipediji veliko različnih drugih pojmov, povezanih – na primer – z nekaterimi osebami, kakor so: Jezus, sv. Jožef, Minerva kot poganska zavetnica obrtnikov ipd. Najdemo pa tudi pojme, kakor so razna društva, združenja, kmečki upori ipd. Med vsem tem je tudi pojem »tlaka« kot obveznost kmetov in obrtnikov v srednjem veku. Morda je prav tlaka kot obveznost pripomogla k temu, da je veljala obrtna dejavnost vedno za nekaj neprijetnega. (Wikipedia, s.v. »obrniki«)

Še posebno se zdi primerno o tem razmisliti v času, ko obhajamo 10. obletnico sklepa Plenarnega zbora Cerkve na Slovenskem. Plenarni zbor namreč za enega glavnih ciljev pastoralne postavlja prizadevanje, da bi se vsak kristjan zavestno odločil za Kristusa in za osebno vero: »Izbrati življenje v Jezusu Kristusu in živeti z njim je odločitev za pričevanje, to je za življenje po evangeliju, ki ni vedno lahko, a je pot veselja, upanja in gotovosti, da človek ne živi sam in v prazno.« (PZ 86)

Zgoraj opisana domislica p. Romana Tominca se lahko uporabi kot primerno izhodišče tudi za razpravo o »novi evangelizaciji«, ki bo postala še bolj aktualna, ko jo bodo škofje obravnavali na bližnji škofovski sinodi (2012) in ko bo v zvezi s tem več povedanega tudi o pomanjkanju misijonarskega zaleta v evangelizacijskem delovanju na domačih tleh.

S to razpravo želimo določiti kriterije, kdaj in zaradi česa bi lahko kakega duhovnika označili za »obrnika« v zgoraj opisanem smislu ter kdaj in zaradi česa vernika za »polizdelek«. Vendar se bomo tokrat zaradi preobsežnosti tematike osredotočili pretežno na prvi del, torej na vprašanje obrtniškega razumevanja duhovnikovega pastoralnega dela, posebno še pri tistih, ki so močno pod pritiskom občutka, da so neuspešni v svojem pastoralnem delovanju (Zerfaß 1985, 35). »Pastoralna služba je očarljiva dejavnost, a težavna, zmeraj izpostavljena nerazumevanju, odriivanju na rob in – danes še posebej – utrujenosti, razočaranju drugih, osamljenju in včasih tudi pravi samotii.« (Kongregacija za duhovščino 1994, 33) Seveda bi želeli s to razpravo dobiti priložnost, da bi zbrali čimveč idej, kako težave, ki jih poraja današnja pastora, premostiti in s tem tako laikom kakor duhovnikom omogočiti življenje v polnosti.

2. Kaj je naprej in kaj je nazaj?

Za »obrnika« bi lahko označili duhovnika, ki vse dela rutinsko, brez inovativnosti, brez žara, po neki ustaljeni navadi, kakor se je naučil v semenišču oziroma v prvih letih svojega poklica. Po svoji opciji je bolj zazrt v preteklost kakor v prihodnost. Ne kaže nobene pripravljenosti za dodatno izobraževanje, za usposabljanje ali za poskus, delovati po kaki novi pastoralni metodi ... Njegovo obrtništvo se posebej izrazi v njegovem oznanjevanju (zlasti v njegovih pridigah, ki so samo bolj ali manj spretno obračanje vedno istih besed) in pa v liturgiji, v kateri se dosledno drži vseh predpisov in rubrik, vendar vse opravlja zelo brezosebno in šablonsko. Ob tem je sam o sebi prepričan, da vse dela odlično. Drugi po njegovem ne delajo prav. Ne premore potrebne zdrave samokritike. A v resnici je vsak duhovnik »dolžan prevzeti odgovornost za svoje lastno oblikovanje in se zavedati, da je on sam svoj prvi oblikovalec« (Kongregacija za duhovščino 1994, 80). Ta njegova notranja naravnost (habitus) se kaže navzven zlasti v tem, da ne vrednoti laikov po smernicah zadnjega koncila. Skupnega duhovništva vernikov ne upošteva dosledno, saj mu laiki niso v prvi vrsti člani božjega ljudstva (C 10), ampak bolj ali manj dobri sodelavci, do katerih ima podoben odnos kakor obrtnik do svojih vajencev. Iz tega izhaja njegovo stališče do vključevanja laikov v pastoralno delo,

pa tudi glede ocenjevanja njihove vernosti. Ta vernost mora biti predvsem v tem, da izpolnjujejo zapovedi in tako uresničujejo to, kar jih on uči. Vse to je mogoče sproti preverjati in tako imeti stalen pregled nad obstoječim stanjem. Prav v tem vidi tudi smiselnost svojega duhovniškega poslanstva med verniki, ne pa v tem, da bi bil kakor »brat med brati« (D 9). Duhovniki s takšno notranjo držo pogosto povsem pozabijo, da »župnija ni prvenstveno ustanova, teritorij in zgradba, ampak je predvsem ›božja družina kot bratstvo, ki jo navdihuje duh edinosti, je ›bratski in gostoljuben družinski dom, je ›občestvo vernih« (Janez Pavel II. 1989, 26).

Ob vprašanju o osebni vernosti laikov nekateri duhovniki radi ugotavljajo: »Ljudje jemljejo vero vse preveč na pol in ne kot celoto.« Takoj za tem imajo pri roki »ustrezne« pastoralne napotke za ravnanje z njimi: »Ljudem je treba čimbolj jasno in odločno povedati, kar jim gre. Zlasti tistim, ki ne prihajajo redno k maši ali zakramentom. Ni pomembno, kaj si oni pri tem mislijo. Trdo jih je treba prijeti takrat, ko imaš za to priliko! Samo tako lahko dosežemo, da bodo nekoč iz ›polizdelkov‹ postali popolni in dovršeni izdelki! Ukvarjati se s tistimi, ki te ne poslušajo, je škoda časa. Ti so samo polizdelki in bodo takšni tudi ostali. Če niso že kar neke vrste ›škart roba«. Mi se bomo raje posvečali tistim, ki nas lepo sprejemajo, poslušajo, naredijo, kar rečemo ... Tudi Jezus je rekel: ›In če vas kdo ne sprejme in vaših besed ne posluša, pojdite iz tiste hiše ali tistega mesta in si otresite prah z nog.« (Mt 10,14) Kaj bi kdo hotel še več?« Kaj pa Jezusova prilika o izgubljeni ovci (Lk 15,1-7)? Kaj prilika o Samarijanu? (Lk 10,25-37) Kaj Jezusov nočni pogovor z Nikodemom? (Jn 3,1-21) In še toliko drugega? Pri takšnem gledanju seveda ni mogoče govoriti o duhovnikovi notranji držbi, ki bi mu pomagala, »da bo vodil svojo skupnost v popolnem služenju vsem in vsakomur od njenih članov« (Kongregacija za duhovščino 1994, 55).

Drugi bodo morda ob tem razmišljali drugače: »Vedno je tako! Ne moreš z glavo skozi zid! Naredimo, kar zmoremo in kolikor časa imamo! Več ne gre. Nekaj časa moram imeti tudi zase!« Tretji pa si bodo morda mislili: »Ljudem je najboljši vseč, če jim ne ›težimo‹ s preveliko zahtevnostjo. Tudi sami bomo najbolje ›prišli skoz, če jim čimprej ustrezemo, kakor želijo.«

Poleg teh treh skupin obstaja še četrta skupina duhovnikov, ki današnje razmere v vesoljni in krajevni Cerkvi presoja kot »znamenja časa« in kot priložnost za njeno temeljitejšo prenavo, zase pa vidijo v tem izziv in vabilo k osebni poglobitvi in k profesionalni okrepitvi.

Ko vsak na glas razmišlja, kakor razmišlja skupina, v katero sodi, s tem podzavestno išče potrditve za svoje ponotranjeno prepričanje in skuša za svoje prepričanje pridobiti somišljenike. To se pogosto dogaja na mesečnih rekolekcijah v dekaniji. Človek namreč vedno v svoji okolici išče potrditve, da deluje v skladu s svojo notranjo dispozicijo. Tako je na drugih področjih in tako je tudi v pastoralni.

Marsikateri duhovnik pa se ob zavedanju, da je več različnih dispozicij, sprašuje: »Kateri od navedenih načinov razmišljanja in pastoralnega delovanja je danes dejansko pravi?«

V zadnjem času opažamo, da se spričo nezavidljive pastoralne situacije (Perše 2011, 53) v Sloveniji počasi, a vztrajno krepi nekakšna »retrogradna miselnost«, ki

vidi edini pravi odgovor na današnjo situacijo v vrnitvi Cerkve k nekdanjim starim pastoralnim metodam (Burkard 2006, 131). Nekateri ob tem radi dodajo, da je med tako razmišljujočimi duhovniki nesorazmerno veliko mladih. Edina prava pot naj bi bila po njihovem v vrnitvi Cerkve nazaj na nekdanje družbene pozicije. Ne vidijo pa, da teh pozicij ni mogoče več zasesti, ker so se razmere v družbi toliko spremenile, da jih preprosto ni več. Zato jih potem večina ista prizadevanja preusmeri zgolj na notranje cerkveno področje, posebno na liturgijo. Na liturgičnem področju iščejo rešitev v obnavljanju raznih starih pobožnosti, v starih načinih oblačenja, v uporabi starih opuščenih pripomočkov ... Vse te reči večinoma delujejo zelo staromodno. Prav to pa jim dejansko ugaja, zato je izhod iz te situacije zelo težak. Nova evangelizacija je po njihovem prepričanju paradokсна na primer v tem, da zopet na sodobne, pokoncilске altarje nameščajo križ in cele vrste sveč, da verniki mašnika komaj vidijo iz cerkve.⁴ Zmotno so prepričani, da bo Cerkev z vzpostavitvijo starega reda obnovila tudi nekdanje pastoralno stanje. Njihov temeljni princip je tako imenovana »pastorala čakanja« ali kvečjemu »pastorala restavriranja«. Prepričani so, da je bila nekdanja pastoralna situacija dobra samo zato, ker so se duhovniki in verniki držali nekaterih starih vzorcev vedenja. »Ljudje so bili verni, hodili so k maši, dajali so otroke k zakramentom ...« pravijo. »Kdo si upa reči, da to ni dobro?« Iz tega sklenejo: »Če je bila nekdanja pastorala dobra v preteklosti, zakaj bi ne bila tudi danes?« Še posebno od mladih duhovnikov pa dejansko Cerkev pričakuje »primerno poznavanje stvarne pastoralne situacije« (Kongregacija za duhovščino 1994, 81).

Za današnjo Cerkev je v resnici »pomembno, da od pastore, ki čaka, preidemo k pastoralni, ki gre naproti, ki sprejema, deluje domiselno, ustvarjalno in pogumno ...« (Papeški svet za pastore migrantov 2008, 133).

3. Smo na pravi strani?

Nasprotno pa v prihodnost obrnjeni duhovniki in laiki temu s podobno stopnjo zanesljivosti oporekajo, češ da je sedanje versko stanje slabo prav zato, ker je posledica nekdanje duhovniške »pastorale trde roke« in zaradi nerazumevanja potreb konkretnega človeka! Za takšno oceno nekdanje pastoralne prakse in za ovrednotenje obstoječega verskega stanja je najmanj toliko argumentov kakor za tisto, kar smo opisali prej. Bistveno je vprašanje odnosa Cerkve do sveta, ki je v nenehnem spreminjanju, vendar je to edini oder, na katerem se odigrava vidni del cerkvene zgodovine. Sprejeti moderni način življenja in ga izkoristiti za evangelizacijo ali pa ga v celoti zavrniti, čeprav je za koga vprašljiv le v posameznostih, na vsak način vztrajati pri starih pastoralnih metodah in s tem tvegati množični odhod vernikov? To je že staro pastoralno vprašanje.

Prvi omenjeni – v preteklost zazrti pastoralni delavci – bi bili najbolj zadovoljni, ko bi lahko pastorale še dalje ohranili na starih tirih. Pri tem se nemalokrat sklicu-

⁴ Pri tem se sploh radi sklicujejo na papeževo ravnanje, ko po TV spremljajo njegove maše. Med njimi najdemo tako mlade kakor starejše duhovnike. Kdor si papeža postavlja za merilo svojega lastnega ravnanja, tisti si tudi za druge stvari postavlja lestvico zelo visoko!

jejo na cerkvene norme in predpise, ki se zdi, da potrjujejo njihovo ravnanje. Če pa to pogledamo podrobneje, pridemo do sklepa, da dejansko želijo delati na zase lažji način, in to tako, kakor cerkvene norme sami razumejo. Uspešnost pastore presojajo po merilih, ki so veljala, ko je bila Cerkev uspešna v tem, da ji je ob pomoči zunanje družbe uspelo ohranjati verske navade, kakor jih je sama prejela od prejšnjih rodov. Kolikor je kdo ohranjal predpisane navade in vzorce vedenja, toliko je bil »pobožen«, drugače pa ne. Zelo malo pa takšnim pomenita človek kot celota telesa, duha in duhovnosti in njegovo čustvovanje (Müller 1987, 59). S tem se postavljajo nad pokoncilski navodila in nad spoznanja sodobne antropologije!

Duhovniki brez želje po čim boljšem stiku s sedanjostjo se zdijo podobni vozniku avtomobila na avtocesti, ki nenadoma postane nezadovoljen s smerjo, v katero se vozi skupaj z drugimi, zato na svojem voznem pasu kar na lepem obrne in zapelje v nasprotno smer, misleč, da bo s tem prepričal in preusmeril še vse druge, pa bodo potem vsi vozili v smer, v katero si želi sam, ker je to po njegovem krajša ali boljša pot. Drugi ga opozarjajo in opozarjajo, da to ni prava smer vožnje, da to ni v skladu s prometno signalizacijo, on pa se, nasprotno, jezi na vse druge in je ves nesrečen, ker po njegovem vsi vozijo narobe, sam zase pa misli, da dela prav.⁵

Takšni tudi močno spominjajo na ljudi, ki jih novinarji ustavijo sredi ulice in sprašujejo, kako zadovoljni so s sedanjim življenjem v državi. Navadno mnogi brez razumnih argumentov vse vprek hvalijo preteklost in kar ne morejo povedati, kako je bilo včasih bolje... Gledalcem se tako prek njihovih odgovorov skuša sugerirati sklep, ki ga resda nihče ne ubesedi, vendar naj bi vsak posredno sam prišel do njega: »Če ljudje tako hvalijo preteklost, potem je že morala biti boljša od sedanjosti.« Tudi v današnji Cerkvi se pogosto brez pravega argumenta povečuje cerkvena preteklost.

Različno razmišljujočih duhovnikov nimamo namena vrednotiti glede na njihovo prepričanje. Resnična vrednost njihovega prepričanja se kaže v njihovih dejanjih. Mislimo pa, da je pri vsaki skupini pomembno podzavestno iskanje takšnih argumentov, ki naj potrdijo njihovo notranjo držo. Prepričani smo, da se v tem dogajanju uresničuje teza: kakor se v duhovnikovem ravnanju kaže njegova notranja pastoralna dispozicija, tako je, nasprotno, ta njegova dispozicija okvir, znotraj katerega se uresničuje njegovo pastoralno delovanje. Naloga vsakega posameznika je, da to svojo notranjo držo čimbolj prepozna, jo ovrednoti in po potrebi korigira in uskladi s cilji krajevne oziroma vesoljne Cerkve. Njegova notranja »kraljevska energija« pri tem nikakor ne sme prerasti v »tiransko« (Müller 2011, 14).

Obstoječe stanje v Cerkvi in v svetu mnoge duhovnike pušča v negotovosti, kaže na razkorak med njihovimi pričakovanji in dejanskim stanjem in daje zato tudi občutek neuspešnosti. Želja, biti uspešen, je (v duhovniškem poklicu še posebno) pogosto zelo velika. Treba je najti, kar potrjuje to uspešnost. To je še vedno mogoče doseči vsaj v nekaterih župnijah (bolj odmaknjenih od večjih središč ali v hribovskih), v župnijah, v katerih se tudi ohranjajo stari trdi in dokaj neprizanesljivi pastoralni prijemi. Ti prijemi kratkoročno morda še prinašajo dobre učinke, dol-

⁵ Prim. Geisterfahrer, v: *Christ in der Gegenwart* 26, (2011): 285.

goročno pa ne pomenijo nič dobrega. Največkrat je v tem smislu slišati o bolj ali manj prikritih pritiskih župnikov na verne laike, kadar ti prosijo za zakramente in zakramentale. Takrat so v izrazito podrejenem položaju, zato jim za dosego tistega, kar želijo, ne preostane drugega, kakor da – če ne gre drugače – »zaigrajo ubogljivega vernika«. Župnik se po tem »soočanju« počuti kot zmagovalec (vsak čas lahko opraviči svoje ravnanje s tem, da se je »boril« za »sveto stvar«), medtem ko se laik počuti v bistvu »porazenega«. Takšen, včasih povsem nezaveden, občutek pa ne krepí vernikove osebne vere, ampak ga dela vedno bolj infantilnega in neiniciativnega. Še več: ko župnik ne bo mogel več »izsiljevati« svoje prednosti, bo laik iz izsiljene pozicije prešel v zavestno »opozicijo«. Vsaka še tako prikrita pastoralna prisila se prej ali slej maščuje v prikritem ali očitnem odporu.

Kandidat, ki je dejansko zrel za duhovništvo, bi moral biti kot nekaj samoumevnega prepričan, da si nosilci hierarhične službe in verni laiki nismo v nikakršnem konkurenčnem odnosu, ampak da bo prav on tisti, ki bo moral s svojim odnosom do laikov ustvarjati možnosti za delovanje najrazličnejših karizem med nami. Vse službe imajo v bistvu naravo služenja in so nepogrešljive. Nosilci hierarhične službe so tako tudi v službi splošnega duhovništva. In nosilci teh služb niso samo laiki, ampak tudi tisti, ki imajo hierarhično službo (Pree 2001, 81).

Velikokrat se v potrebi pastoralnih delavcev po »enakih zahtevah, ki naj veljajo povsod«, v bistvu skriva želja po »strogi roki« v pastoralni. Zahteve naj bi bile oblikovane kot čimbolj preproste formulacije, da bi jih lahko duhovniki citirali svojim vernikom zlasti takrat, ko se ti z njegovimi odločitvami ne bodo strinjali. Žal velikokrat ti pastoralni delavci premalo poznajo že obstoječe zbirke predpisov in navodil, kakor so na primer *Sklepni dokument Plenarnega zbora Cerkve na Slovenskem*⁶ in njegove pastoralne usmeritve. Podobno je slabo poznana bogata vsebina *Pastoralne konstitucije Cerkev v sedanjem svetu* drugega vaticanskega koncila. Tam so dobri nastavki tudi za rešitve, ki jih zahteva današnji čas. Ker so konciliska besedila medsebojno zelo povezana, jih lahko pravilno interpretiramo le v luči celotnega koncilskega nauka, ki ga bomo ponovno bolj načrtno spoznavali ob 50. obletnici začetka in trajanja koncila.

Današnja pastoralna situacija je, drugače od nekdanje, zelo diferencirana, zato je treba pastoralno delovati tej situaciji primerno, tako rekoč ob vsakem primeru posebej. Neka splošna pastoralna navodila pridejo le redko v poštev, saj jih je nujno, če so splošna, primerno aplicirati na konkretni primer in to utemeljiti. Če se to ne zgodi, smo v nevarnosti, da bomo nekomu napravili v imenu splošnosti veliko krivico. Nemogoče je zajeti vso razvejano paleto problemov v nekaj skupnih točk, ki bi reševale vse. Današnja situacija od duhovnika preprosto zahteva, da se poglobi v vsak posamezen primer posebej (Valenčič 2010, 176) in včasih nase prevzame tudi tveganje, da končna odločitev ne bo takšna, kakor bi si jo sprva želel. Duhovnik naj se ne postavi vedno za edinega in nezmotljivega razsodnika, ampak

⁶ Ta dokument je še danes neverjetno aktualen. To vsako leto znova ugotavljajo mladi študentje teologije, ki ga drugače ne poznajo, ko pa ga pazljivo in temeljito preučijo, v njem najdejo odgovore na mnoga sodobna vprašanja.

naj po možnosti k odločitvi pritegne tudi laike. Duhovniška služba v občestvu je včasih težka prav zaradi odločanja. Kdor ima s tem težave, se rad zateka k predpisom. To lahko ustvari napetosti z laiki in slabi celotno pastoralo. Vendar je duhovnik ob posnemanju Kristusa poklican storiti vse, »da se bo postavil v 'pozitiven in osrečujoč odnos' z vernimi laiki« (Kongregacija za duhovščino 1994, 30).

4. Temeljni pastoralni konflikt

Pastoralni teolog Paul M. Zulehner v zvezi s to problematiko opozarja na konflikt, ki nujno nastane zaradi različnega ocenjevanja odnosa Cerkve do sveta. Imenuje ga kar »temeljni pastoralni konflikt« (1991, 254), saj je po njegovem prepričanju temelj vseh drugih nesporazumov v pastoralni. Konflikt je v tem, da različni ljudje lahko povsem diametralno različno ocenjujemo odnos Cerkve do sveta. Za tiste, ki smo jih opisali zgoraj kot bistveno obrnjene v preteklost, je sedanja Cerkev preveč posvetna, ker naj bi se preveč priličila temu svetu in njegovi miselnosti. Za tiste, ki od Cerkve pričakujejo bolj smeje korake pri iskanju novih poti do sedanjih ljudi (tudi v smislu nove evangelizacije), je ta Cerkev preveč tradicionalna in staromodna in se premalo približuje miselnosti sodobnega človeka. Na podlagi opredelitve odnosa med Cerkvijo in svetom se oblikuje človekova »temeljna pastoralna opcija«, ki močno določa človekovo konkretno delovanje in njegov odnos do sprememb in reform v Cerkvi.

Glasno in »agresivno« nastopanje enega pola opredeljenih nujno izzove radikalnejše oblikovanje stališč in protidelovanje drugače opredeljenih. Dolgoročna rešitev zato ni nikoli v »zmagici« ali prevladi enih ali drugih, ampak v medsebojnem dialogu in v nenehnem iskanju zdravega ravnovesja. Tako je ena temeljnih nalog vodstvene službe v Cerkvi: ustvarjati razpoloženje in dejanske možnosti, da bi obe skupini brez težav sobivali. Še boljše je, če ta različnost postane vir tiste notranje napetosti, ki bo tako produktivna za ohranjanje zdrave tradicije kakor tudi stalno odprta za potrebne reforme.⁷

Cerkev se mora ob skrbi za ohranjanje zdravega nauka vedno ozirati tudi na okoliščine, torej na čas in prostor, v katerem sama živi in deluje (Lenart 2010, 607). Zgodovina nam kaže, da je na splošno resda vedno težila k temu, marsikdaj pa je tudi veliko zamudila (npr. nastanek delavstva, pokristjanjenje na Vzhodu ...). Največji pogum v soočenju s svetom je doslej pokazal drugi vatikanski koncil, ki je na podlagi nauka o Bogu Stvarniku vsega sveta izhajal iz pozitivne opredelitve odnosa Cerkve do sveta (Zulehner 2006, 31). To je najbolj neposredno predstavljeno v *Pastoralni konstituciji Cerkev v sedanjem svetu*. Kjer se še danes kaže kot najbolj udomačen negativni odnos do sveta, je to znamenje, da tam koncilski nauk še ni

⁷ Edino učinkovito in demokratično sredstvo za uravnovešanje obeh pozicij je dialog, o katerem posebno veliko govori *Sklepni dokument Plenarnega zbora Cerkve na Slovenskem*: »Cerkev je poklicana, da goji občestvenega duha na vseh ravneh in ohranja spoštovanje do posameznika. Dialog Cerkve s svetom v vsakem času in v vseh kulturah temelji na veri Cerkve, da je Bog stvarnik stvarstva in odrešenik. Dialog je sredstvo za odkrivanje resnice in ljubezni in predpostavlja spremembo mišljenja in življenja.« (PZ 71)

bil sprejet (v celoti) ali pa je to znamenje posrednega ali neposrednega zanikanja prej navedene koncilске paradigme in s tem bistva tega »pastoralnega koncila« samega. Ta namreč pravi: »Svet, ki ga ima cerkveni zbor pred očmi, je torej svet ljudi, celotna človeška družina z vesoljstvom stvarnosti, sredi katerih živi. Ta svet je prizorišče za zgodovino človeškega rodu, zaznamovan z njegovimi napori, porazi in zmagami. O tem svetu verujejo kristjani, da ga je osnovala in ga ohranjuje v bivanju Stvarnikova ljubezen.« (CS 2,2)

5. Razumevajoča pastoralna zakramentov

Duhovnikova notranja pastoralna opcija prihaja posebej do izraza, ko je govor o presojanju, ali obstajajo možnosti za podelitev oziroma prejem zakramentov in zakramentalov, pa tudi pri presojanju, koliko aktivno lahko laiki sodelujejo pri bogoslužju (npr. vprašanje botrstva) oziroma oblikovanju občestvenega življenja v župniji (Celary 2010, 53).

Pred kratkim je neki duhovnik pripovedoval tole skoraj neverjetno dogodivščino. Šel je obiskat mlajšega duhovnika, ki še ni bil dolgo župnik. Ni ga našel doma. Na njegovih vratih pa je bil dovolj velik papir, na katerem je pisalo nekako takole: »Če ste prišli po potrdilo za birmanskega botra ali želite krst otroka, pa niste cerkveno poročeni, nikar ne vstopajte, ker bova pozneje slabe volje oba: jaz in vi.«

Če ne bi bil to verodostojen pripovedovalec, človek ne bi mogel verjeti. Za koga pa je ta mladi človek postal duhovnik? Samo za dovršene »izdelke«, ki ne potrebujejo nobene dodelave več? Ali tudi za »polizdelke«, ki potrebujejo nežno in skrbno roko, da iz njih nastane »nekaj lepega za Boga« (mati Terezija), torej dovršeni »izdelki za nebesa«? S kom bi se bila potem ukvarjala mati Terezija? Je bila njena izbira Kalkute povsem napačna?

6. Dejansko hočemo le polizdelke?

Večkrat slišimo ali beremo v medijih, da je naše gospodarstvo zato tako nestabilno in odvisno od zahodnih držav, ker večina naših tovarn ali obrtnikov izdeluje le polizdelke in ne končnih proizvodov »z veliko dodano vrednostjo«. Dokler bo tako, ne bomo mogli priti više na lestvicah gospodarske uspešnosti. Samo tisti, ki izdelujejo čimbolj kvalitetne končne izdelke, so zares v vrhu.

Je z našim pastoralnim prizadevanjem podobno? Ali pa je pri tem točno nasprotno? Nihče se ne ukvarja rad z ljudmi, ki so v duhovni rasti še vedno polizdelki, vsak bi raje imel ob sebi le dovršene izdelke – vernike, ki so na visoki duhovni ravni. Toda do tega je šele treba priti. In to z napornim delom!

Je naša pastoralna situacija zato tako slaba, ker je duhovnikom in škofom premalo do tega, da bi verniki iz polizdelkov postali dovršeni izdelki – odgovorne in versko zrele osebnosti?

S tem v zvezi se postavlja za nas usodno vprašanje, ki izhaja iz prejšnjih: kaj pa, če Cerkev na Slovenskem dejansko ne želi dokončnih »izdelkov«, ampak bi se, podobno kakor nekateri obrtniki in gospodarstveniki, najraje še dalje ukvarjala le s »polizdelki«? Vsi pri svoji dodelavi zahtevajo manj napora, manj časa, manj iznajdljivosti, ker v jeziku ekonomije nosijo v sebi »manj dodane vrednosti«.

Ni jih malo v Cerkvi, ki jih v pastorali vedno znova zelo nagovori množičnost, ne sprašujejo pa se kaj dosti o kvaliteti, torej o osebni vernosti. Ni im v prvi vrsti pomembna popolnost »izdelkov«,⁸ ker je po njihovem dela veliko, učinkov pa malo. Bolj jim je pri srcu številčnost, ki pa je danes dejansko samo še privid: ustvarjajo ga redke množične prireditve. To je kakor lepa odrska zavesa, ki posebno bolj oddaljenim zakrije marsikaj.

Lahko duhovnik ob vsej dobronamernosti s svojim načinom delovanja dejansko prepreči, da bi v njegovi župniji današnji laiki versko dozorevali, odraščali, se osamosvajali, začeli živeti po svoji vesti? Skušnjava, da je laže biti župnik, če verniki na primer pri ŽPS niso preveč glasni, ker se premalo spoznajo na vodenje župnije, premalo vedo o finančni zmožnosti župnije ipd., je nedvomno vedno navzoča. Morda tako prikrito, da se tega marsikdo niti ne zaveda.

Cilj Cerkve na Slovenskem v posinodalnem procesu je: poglobitev kristjanove osebne vernosti. »Verski ljudski običaji, ljudske pobožnosti, nabožna literatura in ljudska umetnost so opora veri, vendar se mora vsak človek osebno odločiti zanjo na podlagi osebne izkušnje Boga, evangeljskega oznanila in njegovih vrednot.« (PZ 87)

Do osebne odločitve pa ni mogoče priti, če se nenehno ne prebujata in načrtno ne goji kristjanove osebne odgovornosti, ob tem pa tudi življenja po svoji lastni vesti. Ni dovolj le potencialna možnost, ampak so potrebne tudi primerne realne strukture, ki to prebujenost, odgovornost in življenje po vesti tudi spodbujajo in gojijo (Valenčič 2006, 108).

7. Odgovornost do občestva

Duhovnikovo prizadevanje za konkretno in učinkovito delovanje ŽPS zelo nazorno pokaže njegovo vrednotenje laikov. Ne tako redko je med duhovniki slišati v zvezi s tem resda bolj pritajeno izrečeno prijateljsko opozorilo sobratu: »Glej, da ti ne zrastejo čez glavo!« Mišljeni so seveda tisti laiki, ki ne poznajo prave mere in vidijo v ŽPS priložnost, da drugim ukazujejo ali solijo pamet. Seveda tudi župniku. Ugotavlja se, da so župniki zelo zadržani, ko je na vrsti podeljevanje kakih pravic, veliko raje pa podeljujejo laikom naloge. Zelo radi poudarjajo, da je ŽPS samo župnikovo svetovalno telo in naj zato člani ne pričakujejo večjih pristojnosti. Vse odločitve so tako in tako omejene z možnostjo župnikovega veta. Pri tem se povsem pozablja ena temeljnih novosti, ki jo je koncil močno izpostavil in

⁸ Govorjenje o ljudeh kot »izdelkih« zagotovo ni zaželeno, je pa zaradi tehničnega jezika za marsikoga v današnjem času zelo razumljivo. Podobno, kakor je bilo v Jezusovem času ljudem razumljivo govorjenje o »ovcah«.

daje ton vsej pokoncilski pastoralni: »Občestvena eklesiologija je osrednji in temeljni pojem v koncilskih dokumentih.« (Janez Pavel II. 1989, 19) Če ni v ospredju dobro vseh vernikov v občestvu, če člani (ŽPS) nimajo nobenih pristojnosti, kako naj se učijo odgovornosti? Kako naj njihove odločitve temeljijo na njihovi osebni veri? Kako naj deluje subsidiarnost, če se delijo navzdol le naloge, ne pa tudi kompetence? (Kvaternik 2002, 110)

V škofijskih pastoralnih svetih (ŠPS) po slovenskih škofijah je po številu še vedno največ duhovnikov, tako da imajo laiki kot člani zelo malo možnosti, priti do kake odločujoče besede. Zato ob razpravah večinoma previdno molčijo, dokler niso k razpravi izrecno povabljeni. Večinoma o mnogih temah tudi težko razpravljajo, ker velikokrat dejanske problematike ne poznajo dovolj. Nekaj podobnega je v Slovenskem pastoralnem svetu (SPS), v katerem je laikov še manj. Treba pa je takoj priznati, da sklepi ali priporočila SPS in ŠPS tako ali tako nimajo na versko življenje v naših škofijah nobenega večjega vpliva. Vendar naj bi bili vzorec, po katerem se zgledujejo ŽPS. Takoj bomo slišali ugovor, da za takšna mesta nimamo primernih laikov. Morda res. Če jih ni, jih ni zato, ker nismo ustvarili možnosti, da bi do te stopnje prišli. Tega nismo storili, ker so kleriki premogli premalo poguma ali ker smo navajeni, da stvari tečejo po nekem ustaljenem redu, ne glede na to, ali je to še smotno ali ne.

Nekaj podobnega kakor s člani ŽPS se marsikje po župnijah dogaja z animatorji, s člani gospodarskega sveta in z drugimi, čeprav se na teh področjih rešujejo bolj praktične zadeve in je še število sestankov bistveno manjše.

Zelo usodna za ohranjanje vernosti vsakega naroda je pastorala izobražencev. V zadnjih desetletjih je v Sloveniji zelo skromna. Pri življenju so še nekatere strukture, ki naj bi se jim posebej posvečale, vendar pa se ni mogoče pohvaliti s kako bolj organizirano obliko delovanja. Ta pastorala je zelo odvisna od presoje duhovnikov. Duhovniki ne kažejo večje zavzetosti za tovrstno pastoralno delo, kajti delo z odraslimi je veliko zahtevnejše od dela z mladimi. Tako mnogim pride kar prav, da po drugi strani odrasli in še posebno izobraženci sami ne kažejo velikih želja po povezovanju, druženju, verskem izpopolnjevanju, duhovni rasti ... Verni izobraženci se navadno – glede na cerkvena navodila – najraje čimbolj posvetijo skrbi za svojo lastno družino, morda se nekateri nekoliko več angažirajo v okviru duhovnega gibanja, ki mu pripadajo, drugi pa kaj naredijo v župniji kot člani ŽPS ali v kaki drugi skupini, vendar pretežno le na župnikovo vabilo ali če sami začutijo željo po angažiranju. Da bi celotna družba bolj delovala v krščanskem duhu, se navadno ne želijo angažirati, ne najdejo za to časa ali pa nobene prave motivacije. Na žalost še vedno pri nekaterih naletimo na miselnost: »Kolikor bolj je kdo pobožen, tem manj se bo ukvarjal z družbenimi ali političnimi vprašanji.«

Krivični bi bili do laikov, če bi jih v celoti krivili za takšno stanje. Slovenska zgodovina nam kaže, so nekdanj v kulturi in v znanosti igrali pomembno vlogo duhovniki. Druga svetovna vojna in totalitarni čas po njej sta delo na teh področjih duhovnikom ali otežila ali preprečila. Poleg tega so tedanje razmere pregnale čez državno mejo tudi veliko število zelo izobraženih duhovnikov. Ker je bilo delovanje

med inteligenco dolga desetletja zelo oteženo in ker živimo sedaj v demokratični družbi, se je med duhovniki počasi ukoreninilo prepričanje, da delo z inteligenco ni več njihova pastoralna naloga. Kot svojo nalogo bolj čutijo skrb, da se restavri- rajo cerkve in druge cerkvene stavbe, da se zidajo nove, da se plemeniti denar ... Manj jim je mar, kakor je videti marsikje, obnova človeških struktur, v katerih bi delovali laiki, kakor so že ali kakor je primerneje temu času. Če je res ambicija slo- venske Cerkve, da v pastoralnem letu 2011/1012 poživi v vernikih zanimanje za katoliški družbeni nauk in za poznavanje tega nauka in da kristjani prevzamejo od- govornost za uveljavljanje tega nauka v širši družbi, potem si je težko predstavljati tako velik korak naprej, če se ne bodo za to – vsak na svojem mestu in vsak z svojo kompetentnostjo – zavzeli verni laiki. Zdi se, da niso tako daleč časi, ko bodo morali laiki prevzeti večji delež apostolata, torej v oznanjevanju, v vodenju skupin, v skupnosti (Neuner 1999, 70), pa tudi v župnijskih občestvih (Müller 2011, 173).

8. Sklep

Cerkev na Slovenskem je glede na nauk drugega vatikanskega koncila o temelj- ni krstni enakosti vseh udov Cerkve (Pree 2001, 81) še vse preveč klerikalna v svoji sestavi in notranjem delovanju. To se kaže v miselnosti oziroma nekakšni notranji opciji ali dispoziciji tako klerikov kakor laikov in se izraža v konkretnih od- nosih med kleriki in vernimi laiki, na primer v ŽPS. Eden od pokazateljev tega je zastopanost kompetentnih laikov v cerkvenih pastoralnih in drugih strukturah. V njih so preprosto premalo navzoči, kjer pa so, so pogosto za odgovorno razpra- vljanje in odločanje na mnogih cerkvenih področjih tudi premalo izobraženi. Prav zato, ker imajo laiki znotraj Cerkve premalo konkretnih možnosti za odločanje in za sprejemanje posledic takšnega odločanja, tudi ne morejo dozoreti do tiste mere v samostojne osebnosti, da bi kot kristjani in kot državljani odgovorno in neobrem- enjeno delovali v Cerkvi in v korist celotne družbe. Morali bi dozoreti do te mere (Valenčič 2010, 177), da bi z lahkoto sprejemali odgovornost ne le za gospodarsko, ampak tudi za duhovno bogato prihodnost slovenske Cerkve in naroda in za kr- ščansko prihodnost Evrope.

K temu so posebno poklicani katoliški izobraženci, ki naj se ne izgublajo v ma- lenkostnih prestižnih političnih in svetovnonazorskih delitvah, ampak vedno zno- va raje iščejo trezne odgovore na zmeraj nove izzive in snujejo smeje, vendar re- alne duhovne in materialne projekte. Cerkev bi jim morala dati več možnosti v svojih strukturah, jih opogumljati in duhovno spremljati.

Sedanje majhno število bogoslovcev napoveduje v bližnji prihodnosti vse manjše število za pastoralno delo sposobnih duhovnikov. Prevelika klerikalizacija in premoč- ne retrogradne tendence v Cerkvi glede na izkušnje v preteklosti ne dajejo nobenih velikih obetov za prihodnost. To bodo – hočeš nočeš – zagotovo bolj kakor kadarko- li doslej sooblikovali verni laiki (Karrer 1999, 250). Če jih bodo te velike naloge pre- senetile še na prenizki stopnji usposobljenosti, tudi kleriki ne morejo pričakovati drugega, kakor da bodo še dalje ostali le »polizdelki« in zato sposobni sprejeti manj-

še obveznosti. Kleriki pa bodo zgolj povprečni »obrtniki«, ki bodo tarnali, kako so zgolj neugodne zunanje okoliščine krive, da pastoralno delo ne prinaša pravih uspehov. Ne bodo pa doumeli svoje nenadomestljive vloge in odgovornosti v tem procesu. Nova družbena situacija torej zahteva ne le »novo evangelizacijo«, ampak tudi »novo pastoralo«. To naj se zgodi z novo vnemo in z večjo odprtostjo za nove načine pastoralnega dela. Za vse pa se bo treba primerno usposobiti.

Kaj lahko se zgodi, da bo v prihodnosti kak slovenski duhovnik našel na vratih doslej aktivnega laika listek s približno takole vsebino: »Če si me prišel vabiti v ŽPS ali za bogoslužnega sodelavca, raje ne vstopaj, ker bova potem oba slabe volje ...!«

Kratice

C – Dogmatična konstitucija o Cerkvi

CS – Pastoralna konstitucija o Cerkvi v sedanjem svetu

D – Odlok o službi in življenju duhovnikov

PZ – Sklepni dokument Plenarnega zbora Cerkve na Slovenskem

Reference

- Burkard, Dominik.** 2006. Reform vorwärts zurück. V: Erich Garhammer, ur. *Ecclesia semper reformanda*, 131–146. Würzburg: Echter.
- Celary, Ireneusz.** Die Zusammenarbeit von Familie, Pfarrgemeinde und Schule bei der Vorbereitung auf das sakramentale Leben der Kinder und Jugend. V: *Sakramente heute*, 53–66. Pastoraltheologische Hefte 3. Wien-Gniezno: PoST-Netzwerk.
- Janez Pavel II.** 1989. *Posinodalna apostolska spodbuda o krščanskih laikih*. CD 41. Ljubljana: Družina.
- Karrer, Leo.** 1999. *Die Stunde der Laien*. Freiburg-Basel-Dunaj: Herder.
- Kongregacija za duhovščino.** 1994. *Direktorij za službo in življenje duhovnikov*. CD 56. Ljubljana: Družina.
- Kvaternik, Peter.** 2002. Sodelavci in svetovalci: Elementi za oblikovanje teorije o ŽPS. *Bogoslovni vestnik* 62:87–115.
- Lenart, Boštjan.** 2010. Kakšno je miselno ozadje našega pastoralnega dela. *Bogoslovni vestnik* 70:605–613.
- Müller, Hadwig.** 2011. Gemeinden und Leitung im Bistum Poitiers. V: *Gemeindeleitung durch Laien*, 173–196. Michael Böhnke in Thomas Schüller, ur. Regensburg: Pustet.
- Müller, Wunibald.** 1987. *Menschliche Nähe in der Seelsorge*. Mainz: Grünewald.
- . 2011. *Sorge für dich*. Münsterschwarzach: Vier-Türme-Verlag.
- Neuner, Peter.** 1999. *Laik in božje ljudstvo*. Celje: Mohorjeva družba.
- Papeški svet za pastoralno migrantov in potujočih.** 2008. *Navodilo o pastoralni oskrbi ljudi na cesti*, Ljubljana: Družina.
- Perše, Brigita.** 2011. *Prihodnost župnije*. Ljubljana: Teološka fakulteta.
- Pree, Helmuth.** 2001. Das kirchenrechtliche Kernprofil des hierarchischen Amtes. V: Sabine Demel, ur. 2001. *Mehr als nur Nichtkleriker: Die Laien in der katholischen Kirche*. Regensburg: Pustet.
- Sklepni dokument Plenarnega zbora Cerkve na Slovenskem.** 2002. Ljubljana: Družina.
- Valenčič, Rafko.** 2006. *Pastorala na razpotjih časa*. Ljubljana: Družina.
- . 2010. *Osnove pastoralne teologije*. Ljubljana: Družina.
- Zerfaß, Rolf.** 1985. *Menschliche Seelsorge*. Freiburg: Herder.
- Zulehner, Paul M.** 1991. *Fundamentalpastoral*. Düsseldorf: Patmos.
- . 2006. Kirche wohin? V: Erich Garhammer, ur. *Ecclesia semper reformanda*, 31–48. Würzburg: Echter.